

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΞΟΡΥΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ (1830-2007)

Η σύσταση και εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του υπεδάφους είναι ένα από τα σημαντικότερα γεωφυσικά-γεωοικονομικά δεδομένα, τα οποία προκαθορίζουν την υποδομή πάνω στην οποία στηρίζεται η βιομηχανία μίας χώρας και κατά συνέπεια η οικονομική της ανάπτυξη.

Στην Ελλάδα η ποιότητα των μεταλλευμάτων της είναι όχι μονάχα καλή από άποψη ανάλυσης των φυσικών χαρακτηριστικών τους, αλλά παρουσιάζεται σαν η πιο κατάλληλη για ειδικές βιομηχανικές χρήσεις. Για τα σπουδαιότερα, μάλιστα, μεταλλεύματά μας οι ειδικοί γνωματεύουν ότι τα αποθέματά μας π.χ. σε λευκόλιθο, χρωμίτη και χρωμιούχα σιδηροξείδια ανέρχονται το λιγότερο σε δεκάδες εκατομμύρια τόνους.

Το μαγγάνιο, το αντιμόνιο, ο χρωμίτης, το νικέλιο, ο ψευδάργυρος, η βαρυτίνη, ο αρίστης ποιότητας ελληνικός λευκόλιθος, είναι πρώτες μεταλλευτικές ύλες κατάλληλες για να παραχθούν τα προϊόντα εκείνα της μεταλλουργίας (κράματα, κατοπτρικός σίδηρος, χρωμοχάλυβας, πυρίμαχοι πλίνθοι, νικελιοχάλυβες, νεάργυρος, ντουραλουμίνιο, μαγνήσιο, ορείχαλκος κ.ά.) που η χρησιμότητά τους, με την πρόοδο της τεχνικής και τις ολοένα πιο σύνθετες και πλατειές εφαρμογές της, στη μηχανουργία είναι τεράστια.

Στην Ελλάδα ο τομέας της μεταλλουργίας ακολούθησε τη δική του αυτόνομη πορεία, καθώς η όλη λειτουργία και ανάπτυξή του καθοριζόταν με κριτήριο τη λύση που κάθε φορά δινόταν από τη νομοθεσία: δηλαδή ποιος πρέπει να είναι ο ιδιοκτήτης του μεταλλείου, ορυχείου ή λατομείου, ο ιδιοκτήτης της γης; Αυτός που το ανακάλυψε ή το κράτος; Η απάντηση ήταν κάθε φορά συνάρτηση των πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, οι οποίες επικρατούσαν στη χώρα τη δεδομένη στιγμή⁶⁹⁵.

⁶⁹⁵ Γεωργιάκης, Ν., «Το θεσμικό πλαίσιο της χώρας για τον ορυκτό πλούτο», Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Τεχνικού Επιμελητηρίου: *Ελληνικός Ορυκτός πλούτος*, Αθήνα 15-20 Μαΐου 1978.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Μανσόλας⁶⁹⁶: «*Η περί ορυκτών εν γένει ή η περί μεταλλείων, ορυχείων και λατομείων βιομηχανία διέπεται από όλως ειδικούς νομοθετικούς κανονισμούς, σκοπούντας να συμβιβάσουν αφενός μεν το δικαίωμα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας μετά του γενικού συμφέροντος της Επικράτειας και αφετέρου να εξασφαλίσωσιν την διατήρησιν του μεταλλουργικού πλούτου του τόπου*».

Επίσης, η μη πλήρης οργανική σύνδεση του τομέα των μεταλλείων-ορυχείων με την εγχώρια βιομηχανία, οι ιδιαιτερότητές του καθώς και η διαφορετική περιοδολόγηση της εξέλιξής του, συνηγορούν στο να εξετάζεται ανεξάρτητα από τον τομέα της βιομηχανίας. Άλλωστε, οι σχέσεις του μεταλλευτικού τομέα, ο οποίος εργάζεται αποκλειστικά για τις εξαγωγές, με την υπόλοιπη βιομηχανία είναι ελάχιστες, αφού λείπει εντελώς ο τομέας της πρωτογενούς παραγωγής.

Η πρώτη περίοδος της ιστορίας εκμετάλλευσης του ελληνικού ορυκτού πλούτου αρχίζει με την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους και τελειώνει με την κατάργηση του Μεταλλευτικού Κώδικα X του 1861⁶⁹⁷ και την αντικατάστασή του από το Νόμο ΓΦΚΔ' του 1910⁶⁹⁸.

Η πρόσφατα απελευθερωμένη Ελλάδα ήταν τότε ένα είδος «παρθένας γης», ελκυστική για τους ονειροπόλους ή και τους τυχοδιώκτες, για τους δυτικότροπους μεταρρυθμιστές που αναζητούσαν πεδίο δράσης, ή ακόμα και για κάποιους επιχειρηματίες ή τεχνίτες, οι οποίοι επιθυμούσαν, από φιλοπατρία, να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τόπου.

⁶⁹⁶ Μανσόλας, Α., *Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος*, Αθήνα 1867, σελ. 123 (Επανέκδοση).

⁶⁹⁷ Ο νόμος X του 1861 αποτέλεσε, μαζί με τους τροποποιητικούς και συμπληρωματικούς του νόμους, το νομικό καθεστώς των ελληνικών μεταλλείων ως το 1910, οπότε καταργήθηκαν όλοι από το νόμο ΓΦΚΔ'. Σύμφωνα με το νόμο X (βλ. ό.π., Σ.Μ.Ε., *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος*, σελ. 640-642): «*τα μεταλλεία παραχωρούνταν, κατά την κρίση της Διοίκησης, στον πιο κατάλληλο εκμεταλλευτή. Το σύστημα αυτό, αν και θεωρητικά εμφανίζεται σωστό απέτυχε στη χώρα μας, γιατί τα μεταλλεία παραχωρούνταν όχι στους πιο ικανούς εκμεταλλευτές, αλλά στους κομματάρχες και στους φίλους τους. Η αποτυχία του μάλιστα, ήταν τόση, ώστε το 1882, επί Χαριλάου Τρικούπη, ψηφίσθηκε ο νόμος 980, που καθιέρωσε την έκδοση ειδικού νόμου για κάθε παραχώρηση μεταλλείου, πράγμα το οποίο είχε συνέπεια ν' ανασταλεί η μεταλλευτική δραστηριότητα. Αργότερα ο νόμος ΓΦΚΔ' καθιερώνει την αρχή της προτεραιότητας, σύμφωνα με την οποία στον πρώτο αιτητή χορηγείται αποκλειστικό δικαίωμα: α) για μεταλλευτικές έρευνες και β) για τη μεταλλιοκτησία, όχι όμως κατά μέταλλευμα -που ήταν το σύστημα όπως καθόριζε ο νόμος X - αλλά πάνω σε όλα τα μεταλλεύματα του χώρου του μεταλλείου, εκτός από τα πολύτιμα μέταλλα. Ο νόμος αυτός εξαφάνισε τα άτοπα του προηγούμενου, αλλά με την αυστηρή εφαρμογή της προτεραιότητας που καθιέρωσε, έφτασε στο αντίθετο άκρο. Τα μεταλλεία άρχισαν να περιέρχονται σε πρόσωπα, που στερούνταν τ' απαραίτητα προσόντα, προπάντων τα οικονομικά μέσα για την εκμετάλλευσή τους, πράγμα που επίσης απέβαινε σε βάρος της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Το μειονέκτημα τούτο ήρθαν να περιορίσουν ο νόμος 4029/1959 «Περί αργούντων μεταλλείων», ο Μεταλλευτικός Κώδικας (Ν.Δ. 210/1973) [...] ο νόμος 274 «Περί τροποποίησης του Μεταλλευτικού Κώδικος» [...] και το Ν.Δ. 274/76».*

⁶⁹⁸ Κυριακόπουλος, Π., «Φορείς Μεταλλευτικής δραστηριότητας», Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Τεχνικού Επιμελητηρίου: *Ελληνικός Ορυκτός πλούτος*, Αθήνα 15-20 Μαΐου 1978.

Βασικός στόχος του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους, μετά την Οθωνική κατοχή, ήταν η δημιουργία μιας ανεξάρτητης εθνικής οικονομίας. Η επίτευξη του στόχου αυτού θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί πάνω σε δυο άξονες: αρχικά με την ανοικοδόμηση της χώρας από τα ερείπια που είχε αφήσει ο κατακτητής και στη συνέχεια με την οικονομική ανάπτυξη, μέσω εφαρμογής των νέων τεχνολογικών και οργανωτικών μεθόδων που είχαν εφαρμοσθεί στη Δύση, ιδιαίτερα στον τομέα των εξορυκτικών και μεταλλευτικών εργασιών.

Τα πρώτα χρόνια το Ελληνικό Κράτος φαίνεται να εκμεταλλεύεται, κατά κανόνα για λογαριασμό του, τα κοιτάσματα του υπεδάφους του⁶⁹⁹. Ανέθεσε, λοιπόν, την εκπόνηση ειδικών μεταλλευτικών μελετών αλλά και επιτόπιων ερευνών σε ξένους, αρχικά ειδικούς⁷⁰⁰ και αργότερα, μετά το 1850, το Υπουργικό Συμβούλιο «*την επιθεώρησιν και περιγραφήν των ανακαλυφθέντων επωφελών ορυκτών*» την εμπιστεύθηκε σε Έλληνες εμπειρογνώμονες⁷⁰¹.

Η μη ύπαρξη, όμως, κάποιου κώδικα και πολιτικής από τη μεριά του Κράτους, άφηνε ανεξέλεγκτες τις λαθραίες εξορύξεις σε πολλές περιοχές της χώρας, ενώ και άλλες εγγενείς αδυναμίες επιβράδυναν συνολικά τη σχηματοποίηση του βιομηχανικού φαινομένου στη χώρα μας: «*Η Ελλάς πλουτεί παντοειδών ορυκτών των πλείστων των οποίων δεν υπάρχει εισέτι ακριβώς γνώσις, η εξόρυξις όμως αυτών έσεται έτι λίαν δυσχερής λόγω της ελλείψεως των αναγκαίων γνώσεων, των απαιτούμενων αδρών δαπανών και των δυσκολιών της συγκοινωνίας*⁷⁰²».

Παράλληλα, στη διάρκεια του 19^{ου} αι., η βιομηχανία της ηπειρωτικής Ευρώπης, ευνοημένη από τη βελτίωση των μέσων μεταφοράς, την ανακάλυψη νέων πηγών ενέργειας ή την ταχύτατη αύξηση των διαθέσιμων πολύτιμων μετάλλων, έφθασε στο «*στάδιο της ωριμότητας*». Όλες οι χώρες της ευρωπαϊκής «*περιφέρειας*» συμμετείχαν στη γενικευμένη αυτή κίνηση, η καθεμιά με το δικό της τρόπο. Στα Βαλκάνια, το κυρίαρχο εδώ φαινόμενο, που ήταν η κατάκτηση της ανεξαρτησίας και η δημιουργία των εθνικών κρατών - διαδικασία που έγινε ανυποχώρητη πια στο τέλος της δεκαετίας του 1870-συμπορεύτηκε με τις απαρχές κάποιας λιγότερο ή περισσότερο αισθητής οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, λοιπόν, τα φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο

⁶⁹⁹ Λαμπιδης, Γ., «Νεοελληνικοί χρόνοι, Ελληνικός Ορυκτός Πλούτος», Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Τεχνικού Επιμελητηρίου: *Ελληνικός Ορυκτός πλούτος*, Αθήνα 15-20 Μαΐου 1978.

⁷⁰⁰ ΓΑΚ (Γενικά Αρχεία του Κράτους), *Οθωνικό Αρχείο, Υπουργείο Στρατιωτικών, Σειρά Μβ, φακ. 502.*

⁷⁰¹ Ο.π., φακ. 498.

⁷⁰² Μανσόλας, ό.π., σελ. 124.

αυτή, αποτελούν τμήμα μιας τάσης πολύ ευρύτερης, η οποία ξεπερνά κατά πολύ τα εθνικά σύνορα⁷⁰³.

Αν βέβαια πρέπει να δώσουμε μια χρονολογία γέννησης στην ελληνική μεταλλευτική βιομηχανία, αυτή είναι η δεκαετία του 1870. Δεν πρόκειται, φυσικά, για τη χρονολογία γέννησης των πρώτων εργοστασίων. Εργοστάσια υπήρχαν στη χώρα πολύ πριν την περίοδο αυτή. Αλλά, όπως λέει ο Francois Crouzet, «ένα χελιδόνι δεν φέρνει την άνοιξη και μερικά εργοστάσια δεν κάνουν εκβιομηχάνιση»⁷⁰⁴.

Ο «πυρετός» των μεταλλευτικών εταιρειών, γύρω στα 1870-73, δεν έδωσε παρά λίγα συγκεκριμένα αποτελέσματα. Από τις 29 εταιρείες που ιδρύθηκαν τότε, η μεγάλη πλειονότητα έμεινε στα χαρτιά. Μόνο 4 ή 5 επιχείρησαν να αξιοποιήσουν τα δικαιώματα εκμετάλλευσης κοιτασμάτων που είχαν εξασφαλίσει. Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1870 έγιναν εξερευνητικές κοιτασμάτων, σχηματίστηκαν εταιρείες και συγκεντρώθηκαν τα πρώτα κεφάλαια: 1.689 αιτήσεις παραχωρήσεων κατατέθηκαν στο Υπουργείο Εσωτερικών από το 1867 ως το 1875, ενώ έγιναν, τελικά, 359 παραχωρήσεις κοιτασμάτων που αντιστοιχούσαν περίπου σε 2 εκατομμύρια στρέμματα⁷⁰⁵.

Στη συνέχεια, πολλές από τις πρώτες αυτές εταιρείες συγχωνεύτηκαν ή εκχώρησαν τα δικαιώματά τους σε νέες επιχειρήσεις, οι οποίες ιδρύθηκαν κυρίως μεταξύ 1880 και 1882, τον καιρό της έκδηλης εκείνης επιχειρηματικής «υπερθέρμανσης», και με σημαντική συμμετοχή ξένων επενδυτών. Κατά γενικό κανόνα, η δραστηριότητα όλων σχεδόν των νέων και συχνά ευκαιριακών επιχειρήσεων δεν απέκτησε κάποια συστηματικότητα, παρά μόνον από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1880 και κυρίως κατά την επόμενη δεκαετία, όταν άρχισε ο τομέας στο σύνολό του να αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς⁷⁰⁶.

Για την εθνική οικονομία αρχίζει τότε μια νέα περίοδος που εκτείνεται ως τα μέσα της δεκαετίας του 1890, όταν ξεσπούν ανοιχτά οι λανθάνουσες μέχρι τότε κρίσεις: κρίση δημοσιονομική (πτώχευση του κράτους, 1893), κρίση αγροτική (υπερπαραγωγή και κατάρρευση του εμπορίου της σταφίδας, 1892)⁷⁰⁷.

Τα εργατικά ατυχήματα στα εργοστάσια τροφοδοτούν τακτικά την ειδησεογραφία του τύπου της εποχής. Μολαταύτα, ο πρώτος νόμος δεν επρόκειτο να ψηφισθεί παρά μόνο το

⁷⁰³ Αγριαντώνη, ό.π. σελ.141.

⁷⁰⁴ Moraitinis, P., *La Grece telle qu'elle est, Firmin-Didot*, Παρίσι 1877, σελ.330.

⁷⁰⁵ Αγριαντώνη, ό.π., σελ. 128.

⁷⁰⁶ Ο.π., σελ. 144.

⁷⁰⁷ Ο.π., σελ. 227.

1901 και δεν αφορούσε παρά αποκλειστικά τους μεταλλωρύχους. Εργατική νομοθεσία, άξια του ονόματος αυτού, άρχισε να εφαρμόζεται μόνο μετά από μια δεκαετία⁷⁰⁸.

Το 1909 γίνονται τα πρώτα βήματα στην ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας στην Ελλάδα. Το άνοιγμα της αγοράς χημικών λιπασμάτων για τη γεωργία δημιουργεί τα ερείσματα για τη πρώτη εταιρεία του είδους: «η Ανώνυμος Εταιρεία Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων» με συμμετοχή του «Ελληνικού Πυριτιδοποιείου». Ο μεταλλευτικός τομέας περιορίζεται, με ολοένα και σαφέστερο τρόπο, στην απλή εξόρυξη και εξαγωγή μεταλλευμάτων σε ακατέργαστη μορφή. Εμφανίζονται, επίσης, βιομηχανίες «καθ' όλα εμβόλιμες», δηλαδή εντελώς ξένες προς τα φυσικά προϊόντα του τόπου (όπως οι βιομηχανίες χαρτιού και γυαλιού)⁷⁰⁹.

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η παραγωγή μεταλλευμάτων αυξάνει και δημιουργούνται νέες εταιρίες με νέες εκμεταλλεύσεις⁷¹⁰. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Η εταιρεία «Λοκρίς», η οποία ήδη από το 1910 είχε ανακαλύψει τα νικελιούχα μεταλλεύματα της Λάρυμνας.
- Η εταιρεία «Αλλατίνη» στη Γερακινή Χαλκιδικής για λευκόλιθο.
- Η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι», με δραστηριότητα στη Μήλο για θειάφι, στο Μαντούδι της Εύβοιας για λευκόλιθο και στην Κύμη για λιγνίτες.
- Η «Γαλλική Εταιρεία Σερίφου και Σπηλιαλέζας» για σιδηρομετάλλευμα στη Σέριφο.
- Η «Αγγλοελληνική Εταιρεία» λευκόλιθου στην Εύβοια.
- Η «Γαλλο-Οθωμανική» εταιρεία των μεταλλείων της Κασσάνδρας για σιδηροπυρίτη, της οποίας το 1920 τα δικαιώματα απέκτησε η «Α.Ε. Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων».
- Η «Μεταλλευτική Ένωση Δομοκού» για χρωμίτες.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου η ελληνική οικονομία προσανατολισμένη στην ανάπτυξη των βιομηχανιών παραγωγής, κυρίως, των ειδών κατανάλωσης, που στηρίζονταν στον προστατευτισμό και τη μονοπωλιακή εκμετάλλευση της εσωτερικής αγοράς από ορισμένα μεγαλοβιομηχανικά συγκροτήματα, πραγματοποιούσε στις ειδικές αυτές συνθήκες παραγωγής τέτοια υπερκέρδη, τα οποία επέτρεπαν στη ντόπια βιομηχανία και τις

⁷⁰⁸ Ο.π., σελ. 199.

⁷⁰⁹ Ο.π., σελ. 121.

⁷¹⁰ Τσιραμπίδης, Ε. Ανανίας, *Ο ορυκτός πλούτος της Ελλάδος*, Εκδόσεις Γιαχούδη, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 19.

τράπεζες να συγκεντρώνουν γύρω από αυτούς τους κλάδους τα κεφάλαιά τους με υψηλό ποσοστό κέρδους και υψηλό επιτόκιο. Οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (μεταφορές, φως, νερό, παραγωγικά έργα κ.ά.), ο έλεγχος των δημόσιων οικονομικών (δημόσια έσοδα, εταιρεία υπεγγύων προσόδων), η αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών βρίσκονταν στην εξουσία του ξένου κεφαλαίου. Στη χώρα αναπτυσσόταν μια βιομηχανία, που η βάση της σε μηχανήματα, ανταλλακτικά, καύσιμα, συχνά δε και πρώτες ύλες (επιουργία κ.λ.π.) βρίσκονταν στο εξωτερικό ή στα χέρια του ξένου κεφαλαίου (ενέργεια)⁷¹¹.

Η ελληνική βιομηχανία παρουσίαζε, έτσι, την αντίφαση που παρουσιάζουν οι οικονομίες των εξαρτημένων και αποικιακών κρατών, όπου το ξένο κεφάλαιο αναπτύσσει μονάχα τους κλάδους που του χρειάζονται, είτε για προμήθειες πρώτων υλών είτε ως αγωγοί μετασχηματισμού και διάθεσης στην αγορά της εξαρτημένης χώρας των προϊόντων της δικής του βιομηχανίας.

Σίγουρα, ο ρόλος της εξαρτημένης οικονομίας είναι ρόλος εμπορικός, μεσιτικός στην πλατιά έννοια, ακόμα και όταν μετασχηματίζει μισοτελειωμένα προϊόντα της ξένης βιομηχανίας. Για αυτό και στη χώρα μας αναπτύχθηκε η εξορυκτική βιομηχανία, που αντί να έχει επακόλουθο την ανάπτυξη μεταλλουργικής βιομηχανίας, χρησιμοποιήθηκε από το ξένο κεφάλαιο με μοναδικό σκοπό να προμηθεύει προνομιακά και φτηνά (εξευτελιστικό μεροκάματο του Έλληνα μεταλλωρύχου) την πρώτη ύλη στην ξένη βιομηχανία.

Ο ελληνικός λευκόλιθος, όπως όλες οι πολύτιμες ύλες του υπεδάφους της χώρας μας, χρησιμοποιήθηκε αντιοικονομικά και αντιεπιστημονικά. Όχι μόνο δεν δημιουργήθηκε βιομηχανία μαγνήσιου στην Ελλάδα για την καλύτερη αξιοποίηση του λευκόλιθου, σύμφωνα με τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά, αλλά και η εξαγωγή του στο εξωτερικό, σαν πρώτη ύλη, γινόταν με τους χειρότερους όρους για την ελληνική οικονομία.

Αρκεί να επισημάνουμε ότι, ενώ ο λευκόλιθος στο εμπόριο πουλιέται είτε με τη μορφή της «διπύρου μαγνησίας» ή της «καυστικής μαγνησίας», ο λευκόλιθος που πουλιόταν προπολεμικά στο εξωτερικό από τη χώρα μας ήταν κατά το 80% ακατέργαστος (ωμός) και μονάχα κατά το 20% κατεργασμένος και ψημένος—«πεφρυγμένος»—σε δίπυρη

⁷¹¹ Μπάτσης, Δημήτριος, *Η βαρειά βιομηχανία στην Ελλάδα*, εκδόσεις Κέδρος (τέταρτη έκδοση-α' έκδοση 1947), Αθήνα Μάιος 2001, σελ. 35. Η μελέτη αυτή αποτελεί το πιο αντιπροσωπευτικό και αξιόλογο δείγμα της αριστέρας επιστημονικής σκέψης της περιόδου. Σύμφωνα με αυτήν, η αναπτυξιακή διαδικασία με άξονα τη βαριά βιομηχανία θα γινόταν με την κεντρική παρέμβαση του κράτους. Το μοντέλο προέβλεπε την πλήρη καθετοποίηση της παραγωγής και την αξιοποίηση των ενεργειακών πόρων της χώρας, με σκοπό την ικανοποίηση της εσωτερικής αγοράς, ενώ τονιζόταν η δυνατότητα της ελληνικής βιομηχανίας να αναπτυχθεί στη βάση μιας ισχυρής εσωτερικής κεφαλαιακής συσσώρευσης.

μαγνησία⁷¹². Με άλλα λόγια, η πρώτη ύλη δεν περνούσε ούτε από το προστάδιο της κατεργασίας για την κατοπινή βιομηχανοποίηση, αλλά πήγαινε ολότελα ακατέργαστη σαν μετάλλευμα στο εξωτερικό για να βιομηχανοποιηθεί εκεί ολοκληρωτικά.

Η ζημιά της εθνικής οικονομίας με τέτοιο ξεπούλημα της πολύτιμης και αναντικατάστατης αυτής πρώτης μεταλλευτικής ύλης είναι ανυπολόγιστη. Δεκάδες χιλιάδες τόνοι μαγνήσιο θα είχαν παραχθεί από το λευκόλιθο που βγήκε ακατέργαστος στη ξένη αγορά, για να βιομηχανοποιηθεί (κατά μεγάλο ποσοστό) εκεί με ηλεκτρενέργεια σε μαγνήσιο.

Μπορούμε να δούμε σε αριθμούς πόσο χαμηλά διατηρούνταν η οικονομική και παραγωγική δράση της χώρας, αν συγκρίνουμε την τιμή του μαγνήσιου στη διεθνή αγορά, η οποία ήταν 72.800 δραχμές ο τόνος⁷¹³ προπολεμικά και 82.500 δραχμές (σε τιμές 1942) στην Αμερική⁷¹⁴. Βέβαια, η μέση τιμή (ΦΟΜΠ) «των λευκόλιθων» που εξήγαμε τότε στο εξωτερικό και η οποία ήταν κατά τόνο: 3.000 δρχ. για τη δίπτυρη μαγνησία, 2.000 για την ψημένη και μόλις 600 δραχμές για τον ακατέργαστο λευκόλιθο⁷¹⁵.

Αλλά, ακόμη, και αν πάρουμε τις τιμές του 1940, οι οποίες ήταν κατά ένα μικρό ποσοστό μεγαλύτερες για τις κατηγορίες του λευκόλιθου που πουλήθηκε στο εξωτερικό, βλέπουμε ότι για 100.000 χιλιάδες περίπου τόνους ακατέργαστου λευκόλιθου αντιστοιχούσαν 77 εκατομμύρια δραχμές. Σε αυτές πρέπει να προσθέσουμε άλλα 68 εκατομμύρια για 23 χιλιάδες τόνους κατεργασμένου λευκόλιθου σε «πεφρυγμένη» και δίπτυρη μαγνησία. Δηλαδή συνολικά 123 χιλιάδες τόνοι, τουλάχιστον, ακατέργαστου και μισοκατεργασμένου λευκόλιθου πουλήθηκαν για το ποσό των 145 εκατομμυρίων δραχμών⁷¹⁶.

Αν τώρα υπολογίσουμε ότι με το ποσό αυτό του λευκόλιθου (ακατέργαστος λευκόλιθος 146.000 τόνοι περίπου) και την ηλεκτρενέργεια των υδατοπτώσεών μας θα μπορούσαμε από μια ανεπτυγμένη βιομηχανία μαγνησίου να παράγουμε το χρόνο 20–25.000, τουλάχιστον, τόνους από το μέταλλο αυτό, θα δημιουργούσαμε προϊόν - με τη μέση τιμή που έχει στην διεθνή αγορά - αξίας το λιγότερο 1.500.000.000 δραχμών (ίσον 75.000 δρχ./τ X 20.000 τ. μαγνήσιου). Αλλά και στην πρώτη περίοδο λειτουργίας μεταλλουργίας μαγνήσιου στη χώρα μας, η παραγωγή του οποίου θα κυμαινόταν γύρω

⁷¹² **Παράρτημα: Π.9.: Πιν.1.-3.**

⁷¹³ Κουβέλης, Π., *Βιομηχανικά δυνατότητες και ενεργειακή πολιτική εν Ελλάδι*, Αθήνα 1945, σελ. 63, ο οποίος υπολογίζει σε 650 δολάρια κατά τόνο την τιμή του μαγνήσιου.

⁷¹⁴ Κισκύρας, Δ., «Ο ορυκτός μας πλούτος και οι δυνατότητες ανάπτυξης της βαρειάς βιομηχανίας στην Ελλάδα», «Ανταίος», αριθ. 9 και 10, 1945, σελ.230.

⁷¹⁵ Μπάτσης, ό.π., σελ. 134.

⁷¹⁶ Ο.π.

στους 10.000 τόνους, πάλι θα είχαμε προϊόν αξίας 800 εκατομμυρίων δραχμών τουλάχιστον⁷¹⁷.

Η πραγματικά κολοσσιαία αυτή διαφορά σε βάρος της ελληνικής οικονομίας οφείλεται και ειδικότερα στο εξευτελιστικό επίπεδο τιμής της εργατικής δύναμης στη χώρα μας, ιδιαίτερα δε του έλληνα μεταλλωρύχου. Ακόμα, οφείλεται στο ότι ο ελληνικός λευκόλιθος εξαγόταν, μέχρι τα μέσα του 20^{ού} αιώνα, ακατέργαστος κατά το μεγαλύτερο του μέρος (80%)⁷¹⁸.

Αποδεικνύεται, λοιπόν, σε γενικές γραμμές η τεράστια οικονομική σημασία που θα είχε για την εκβιομηχάνιση της χώρας μας και τη δημιουργία βαριάς βιομηχανίας η ίδρυση μεταλλουργίας μαγνήσιου, με πρώτη ύλη το λευκόλιθο ή το μαγνησίτη. Δυστυχώς, και στην περίπτωση αυτή η αντιπαραγωγική, μονοπωλιακή και παρασιτική δράση του ντόπιου κεφαλαίου όσο και ο ανασταλτικός ρόλος του ξένου κεφαλαίου (και ιδιαίτερα εκείνου που είχε τοποθετηθεί σε μεταλλευτικές επιχειρήσεις) λειτούργησαν ανασταλτικά στην ανάπτυξη ντόπιας μεταλλουργίας, βασιζόμενης στην κατεργασία της μεταλλευτικής πρώτης ύλης του λευκόλιθου.

Το ξένο κεφάλαιο στην Ελλάδα παίρνοντας από τη χώρα μας ακατέργαστο λευκόλιθο σαν πρώτη ύλη με εξαιρετικά «ευνοϊκούς» όρους για παραγωγή μαγνησίου και κατασκευή πυρίμαχων τούβλων, είχε κάθε λόγο να εμποδίσει την ίδρυση ντόπιας βιομηχανίας κατεργασίας της πρώτης αυτής ύλης. Ακόμα, το ξένο κεφάλαιο είχε συμφέρον να διατηρήσει το προνόμιο της αποκλειστικής εξαγωγής και του μισοκατεργασμένου λευκόλιθου με τη μορφή της δίπυρης μαγνησίας. Το προνόμιο αυτό είχε η «Αγγλοελληνική Εταιρεία», η οποία είχε εγκαταστάσεις επεξεργασίας στη Βόρεια Εύβοια.

Μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η ελληνική κοινωνία, στο σύνολό της, δεν αποδέχτηκε το Βιομηχανικό φαινόμενο, δεν επένδυσε στις δικές της προοπτικές, δεν πίστεψε στα πλεονεκτήματά του, ούτε φάνηκε διατεθειμένη να υποστεί και τους εξαναγκασμούς του. Έχουμε, ίσως, να κάνουμε με μια κοινωνία υπερβολικά (παθολογικά) προσηλωμένη στη συγκυρία (επειδή ωφελήθηκε συχνά από αυτήν) και επομένως ξένη προς την υπομονή και επιμονή, τη μακροπρόθεσμη δέσμευση και συστηματικότητα, την οποία απαιτούν τα βιομηχανικά έργα.

Η οικοδόμηση της βαριάς βιομηχανίας προϋπέθετε ότι θα έπαυε η αποικιακή εκμετάλλευση του ελληνικού ορυκτού πλούτου, ο οποίος εξαγόταν ως ακατέργαστη πρώτη

⁷¹⁷ Ο.π., σελ. 135. Όσο για τα έξοδα παραγωγής μαγνήσιου σημειώνουμε ότι, με τους χειρότερους όρους, δεν ξεπερνούν το 40% της τιμής του στη διεθνή αγορά.

⁷¹⁸ Ο.π. Μονάχα 5.000 τόνοι δίπυρης μαγνησίας πουλήθηκαν στο εξωτερικό το 1940, ενώ ο ακατέργαστος λευκόλιθος τον ίδιο χρόνο πουλήθηκε σε ποσότητα 100.000 τόνων.

ύλη στο εξωτερικό. Χρειαζόταν να εγκαταλειφθεί και πραγματικά -όχι μόνο φραστικά- ο οικονομικός φιλελευθερισμός και εν ανάγκη το κράτος να προχωρούσε στην «εθνικοποίηση ολόκληρου του μεταλλευτικού πλούτου» και στην απαγόρευση της εξαγωγής ακατέργαστων μεταλλευμάτων⁷¹⁹.

Το 1945, όταν η Ελλάδα εξέρχεται από τον πόλεμο εντελώς κατεστραμμένη, αρχίζει μια προσπάθεια ανασυγκρότησης, η οποία προετοιμάζει το έδαφος για τη σημαντικότερη περίοδο της νεότερης ελληνικής μεταλλευτικής ιστορίας, την περίοδο 1960-1980. Οι οργανισμοί και οι μηχανισμοί ανασυγκρότησης (A.M.A.G.⁷²⁰, Σχέδιο Marshall και η U.N.R.R.A.⁷²¹) πείθονται για τη σημασία και την αξία του ελληνικού ορυκτού πλούτου και βοηθούν. Εκείνοι, όμως, που είναι πραγματικά τολμηροί και πρωτοπόροι είναι οι Έλληνες μεταλλευτές, οι οποίοι αναβιώνουν τη μετάλλευση από τις στάχτες της. Επιχειρηματίες όπως ο Μποδοσάκης, Σκαλιστήρης, Πόρτολος, Ηλιόπουλος, Μπάρλου κ.ά., έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξή της.

Ο λευκόλιθος (μαγνησίτης), ο βωξίτης και το σιδηρονικέλιο αποτέλεσαν τον κορμό της μεταλλευτικής βιομηχανίας στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της ακμής της, τις δεκαετίες '60 και '70. Την ίδια περίοδο γίνονται εκτεταμένες και επιστημονικά οργανωμένες έρευνες από κρατικούς, αλλά και ιδιωτικούς φορείς, με αποτέλεσμα την αύξηση των αποθεμάτων. Γίνονται συστηματικές επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό και την ίδρυση νέων μεταλλευτικών και μεταλλουργικών εγκαταστάσεων. Δημιουργείται πολύ αξιόλογο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό. Συγκροτούνται νέες μεγάλες μεταλλευτικές και μεταλλουργικές επιχειρήσεις, όπως το «Αλουμίνιο της Ελλάδος» και η «Λάρκο». Μεταξύ 1965 και 1976 οι επενδύσεις επταπλασιάζονται, ενώ η παραγωγή μεταλλευμάτων αυξάνει κατά 263%. Στα τελικού βαθμού επεξεργασίας προϊόντα, μεταξύ αυτών η καυστική και δίπυρη μαγνησία, η παραγωγή μεταξύ 1967 και 1976 αυξάνει κατά 153%⁷²².

Η πρόσφατη περίοδος (1980-σήμερα) είναι περίοδος της μεγάλης κάμψης, αλλά και της μεγάλης ανακατάταξης και αναπροσαρμογής της ελληνικής μετάλλευσης. Κραταιά μεταλλευτικά συγκροτήματα, όπως το «Συγκρότημα Σκαλιστήρη», που αποτελούσαν ένα τεράστιο κομμάτι της συνολικής μεταλλευτικής παραγωγής, κλείνουν. Νέες δυσμενείς

⁷¹⁹ Τουρνάκης, Ι., «Η σημασία του ορυκτού μας πλούτου δια την εθνικήν άμυναν και το οικονομικόν μέλλον της χώρας», Νέα Πολιτική, 1938, σελ. 129-136.

⁷²⁰ A.M.A.G.: American Mission for Aid to Greece - Αμερικανική Οικονομική Αποστολή στην Ελλάδα.

⁷²¹ U.N.R.R.A.: United Nations Relief and Rehabilitation Administration - Διοίκηση Αρωγής και Αποκατάστασης Ηνωμένων Εθνών.

⁷²² Τσιραμπίδης, ό.π. σελ. 19.

συνθήκες δημιουργούνται. Στις διεθνείς αγορές γίνονται θεμελιακές αλλαγές με την ανάδυση νέων παραγωγών χωρών φθηνού κόστους (Κίνα).

Τα αποτελέσματα του μακροχρόνιου ανταγωνισμού της ελληνικής δίπυρης μαγνησίας με την αντίστοιχη κινέζικη ήταν δραματικά. Ένας ανταγωνισμός αθέμιτος πολλές φορές που οδήγησε σε δραστική μείωση των τιμών και του όγκου των ελληνικών εξαγωγών⁷²³. Προβλήματα ανταγωνιστικότητας υπήρχαν και με τα φθηνότερα τουρκικά προϊόντα μαγνησίτη και μετά τις αρχές της δεκαετίας του '90 και με το μαγνησίτη από την Αυστραλία (40-50.000 τόνου/χρόνο)⁷²⁴.

Συνάμα διαμορφώθηκε μια καινούργια πραγματικότητα για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και των παγκόσμιων τάσεων για την προστασία του, με αποτέλεσμα τη δέσμευση τεράστιων εκτάσεων, όπου κάθε ερευνητική προσπάθεια ήταν απαγορευτική. Παρόλα αυτά, οι περιορισμένες σε συγκεκριμένες θέσεις ελληνικές μεταλλευτικές επιχειρήσεις, αφού προσαρμόστηκαν υποδειγματικά στη νέα πραγματικότητα, αναπτύχθηκαν δυναμικά και κατέλαβαν υψηλές θέσεις στην παγκόσμια αγορά⁷²⁵.

⁷²³ **Παράρτημα: Π.9.: Πίν.1.-7.**

⁷²⁴ Ο.π.

⁷²⁵ Χαρακτηριστική περίπτωση στο χώρο της ελληνικής μαγνησιούχου βιομηχανίας αποτελεί σήμερα η εταιρεία «Ελληνικοί Λευκόλιθοι». Ιδρυμένη από το 1959 διαθέτει τα ορυχεία της στη Γερακινή Χαλκιδικής, όπου ο κρυσταλλικός λευκόλιθος λαμβάνεται με ανοικτή επιφανειακή εκμετάλλευση. Η επεξεργασία περιλαμβάνει θρυμματισμό, ταξινόμηση και πύρωση. Ειδικότερα, το εξορυσσόμενο υλικό θρυμματίζεται σε θραύσματα και ταξινομείται σε τέσσερα κλάσματα: <12 mm, 12-30 mm, 30-70 mm και 70-100 mm. Το <12 mm υλικό σφωρεύεται ως στείρο. Τα τρία αδρομερέστερα κλάσματα περνούν από οπτικούς διαλογείς για την απομάκρυνση των φεμικών (κυρίως σερμπεντινικών) θραυσμάτων. Στη συνέχεια, το υλικό υποβάλλεται σε πλύση, παραπέρα θρυμματισμό μέχρι < 30 mm και διαχωρισμό. Ο καθαρός, πλέον, μαγνησίτης πυρώνεται σε περιστρεφόμενους οριζόντιους ή κάθετους κλιβάνους και μετατρέπεται σε καυστική ή δίπυρη MgO σε δύο ξεχωριστές μονάδες. Τα βασικά μονολιθικά πυρίμαχα παράγονται σε ένα σύγχρονο και πλήρως αυτοματοποιημένο εργοστάσιο με ετήσια ικανότητα παραγωγής 60.000 τόνων. Η συνολική ετήσια παραγωγή των πυρωμένων προϊόντων της εταιρείας είναι 200.000 τόνοι, το 96% των οποίων εξάγεται. Οι εξαγωγές προς την Ε.Ε. αποτελούν το 90%, προς τις Η.Π.Α. το 6,5%, ενώ το υπόλοιπο καλύπτει άλλες ευρωπαϊκές χώρες, χώρες της Μέσης Ανατολής και την Αυστραλία.

Η εταιρεία «Ελληνικοί Λευκόλιθοι», μοναδική σήμερα παραγωγός μαγνησίας στην Ελλάδα, αποτελεί τη μεγαλύτερη εξαγωγική επιχείρηση μαγνησίας στην Ε.Ε. και τη μεγαλύτερη σε πωλήσεις καυστικής μαγνησίας παγκοσμίως. Παρά τον έντονο ανταγωνισμό από την Κίνα και τη μεγάλη αύξηση των ναύλων, η εταιρεία, η οποία διαθέτει και πιστοποιητικό ποιότητας ISO 9001, συνεχίζει την ανάπτυξή της με βελτιώσεις στην παραγωγική της διαδικασία, εξειδικεύσεις τελικών προϊόντων μαγνησίας, επιλεγμένες εμπορικές συνεργασίες με εξειδικευμένους πελάτες, βελτίωση των δομών λειτουργίας (σε παραγωγή, πωλήσεις και ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού) και τέλος, με την παράλληλη δραστηριοποίησή της, παραγωγικά και εμπορικά, σε χώρες του εξωτερικού. Επίσης, σημαντικό στοιχείο εξέλιξης αποτελεί η λειτουργία της νέας μονάδας Electromag, η οποία παράγει προϊόντα σημαντικής προστιθέμενης αξίας, τα οποία προορίζονται για χρήση στα ηλεκτρικά θερμαντικά στοιχεία, βλ. ό.π., σελ. 161-162 και <http://www.grecianmagnesite.com>.